

POZNÁMKY K OBSAHU A ŠTRUKTÚRE MORÁLNEHO VEDOMIA

BARBORA HLAVOVÁ

Otázka morálneho vedomia, ktorá sa má stať predmetom našej analýzy, je nesmierne zložitou otázkou. Teoreticky uchopiť tento duchovný fenomén je veľmi ťažké. Spôsobuje to nielen jeho charakter, podmienený zmenami vzhľadom na ustavičnú dynamiku sociálnych procesov, ale aj neujasnenosť jeho obsahového vymedzenia, určenia jeho podstaty, štruktúry, funkcie. Nemáme tu na mysli len nemarxistické morálne teórie. Značná teoretická diferencovanosť v názoroch na tento duchovný prejav človeka existuje aj v súčasnej marxistickej etike.¹ Mnohí marxistickí etici narábajú týmto pojmom bez jeho bližšieho a presnejšieho určenia. Pravdou je, že v samej marxistickej etike sa venovala a venuje omnoho väčšia pozornosť iným etickým kategóriám, napr. morálnej norme, morálnej hodnote, ako kategórii morálneho vedomia. Príčiny teoretického zanedbávania tejto kategórie treba hľadať v širšej súvislosti s nedávnym značne zjednodušeným riešením otázky spoločenského vedomia, ktorého dôležitú súčasť tvorí morálne vedomie. Nechceme sa tu dotýkať dnes už prekonaného mechanického chápania vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia v marxistickej filozofii. Zostáva však faktom, že práve nedialektický prístup k spomenutým dvom javom v minulosti poznačil aj problematiku morálneho vedomia. Mechanické aplikovanie základnej tézy marxistickej filozofie o podmienosti spoločenského vedomia spoločenským bytím na ostatné formy spoločenského vedomia a konkrétne na morálne vedomie zapríčinilo, že sa táto otázka hlbšie a konštruktívnejšie nerozpracúvala. V dôsledku týchto starších orientácií v marxistickej filozofii a etike v súčasnosti nemáme v marxistickej morálnej teórii obsiahlejšiu, teoreticky fundovanejšiu prácu o tomto závažnom probléme.

Keď si uvedomíme, že v morálnom vedomí spoločnosti alebo jednotlivca sú v podstate zahrnuté, či už potenciálne alebo aktuálne, všetky morálne javy, v najširšom zmysle moralita spoločnosti vôbec, vidíme, že je všeobecne žiadúce a dokonca nevyhnutné venovať práve tejto etickej kategórii mimoriadnu pozornosť. Je to po rebné nielen z teoretického hľadiska, aby sme si objasnili podstatu, štruktúru a funkciu tohto javu, ale aj z praktického hľadiska, ku ktorému nakoniec má viesť každé etické uvažovanie. Význam analýzy morálneho vedomia sa v socialistickej spoločnosti znásobuje aj tým, že práve ono tvorí nesmierne dôležitý moment pri formovaní a výchove nového socialistického človeka. A to je dôvod, prečo z celej plejády etických a morálnych problémov sme obrátili našu pozornosť práve na tento jav.

Mnohorozmernosť a rôznorodosť problematiky morálneho vedomia nás hneď

¹ Porovnaj DROBNICKIJ, O. G.: Morálne soznanije i jeho struktura. Voprosy filosofii, 1972, č. 2 a 6.

Kratkij slovar po etike, Moskva 1965, s. 410—414. POPELOVÁ, J.: Etika, Praha 1962, s. 409—410.

na začiatku núti vymedziť si prístup k tejto otázke. Treba pripomenúť, že pri analýze morálneho vedomia nám nepôjde z metodologického hľadiska ani o jeho genézu, o moment vzniku a konštituovania tohto duchovného fenoménu vo vývine ľudskej spoločnosti, ani o históriu tohto problému, a to či už o históriu morálneho vedomia ako objektívneho diania, nezávislého od človeka, alebo o históriu morálnych teórií, ktoré tento jav vysvetľovali. Ak sa aj dotkneme v našej analýze historicko-genetického aspektu tohto javu, bude to len kvôli hlbšiemu postihnutému a komparatívnemu momentu jeho jednotlivých stránok. Musíme upozorniť, že ani ontologický aspekt tohto problému, pri ktorom by sme sa obmedzili len na analýzu vzťahu morálneho vedomia a reality, nie je v centre našej pozornosti. Skôr sa budeme usilovať aspoň čiastočne vymedziť obsah morálneho vedomia, poukázať na jeho jednotlivé prvky, na ich vzájomnú podmienenosť a logický vzťah. Analýza obsahu a štruktúry morálneho vedomia má zásadný metodologický význam. Domnievame sa, že práve tento aspekt nám umožní aspoň čiastočne odhaliť zložitú povahu tohto javu a hlbšie sa zamyslieť nad touto etickou kategóriou. Predpokladáme, že je to jedna z možností, ako upozorniť aj na také otázky, ako je podstata, dynamika, relatívna samostatnosť a variabilnosť morálneho vedomia.

Na margo nášho úvodného uvažovania treba povedať niekoľko slov o pojmovom vymedzení riešenej problematiky. Pojem morálneho vedomia budeme používať v zmysle etickom (teoretickom), a nie v zmysle morálnom (hodnotovo-normatívnom). Etické vymedzenie pojmu morálneho vedomia nám dovoľí uvažovať o vzťahoch a podmienenosti jeho jednotlivých prvkov, kým morálne vedomie v morálnom zmysle by nás orientovalo iba na morálne vedomie hodnotené z hľadiska istých platných morálnych noriem a hodnôt u konkrétneho subjektu (jednotlivec, skupina, trieda) a stalo by sa nevyhnutne objektom výskumu skôr sociológie morálky, ako predmetom analýzy vlastného etického uvažovania. Pojem morálneho vedomia v etickom zmysle považujeme za obsahovo bohatší a schopnejší postihnúť danú problematiku omnoho širšie.

* * *

Tvrdenie, že morálne vedomie vzniká a formuje sa v procese ľudskej činnosti, je základným východiskom pre každé uvažovanie o tomto jave. Bohatosť a dynamickosť morálneho vedomia nás núti hľadať nielen jeho vznik a konštituovanie, ale aj jeho zmeny v bohatej ľudskej praktickej činnosti, ktorú chápeme ako jeden proces s dvoma navzájom sa podmieňujúcimi stránkami: jeonak sám sebarozvoj človeka a jednak v súvislosti s ním vznik istých artefaktov materiálnej alebo duchovnej povahy. Pritom celý proces ľudskej praktickej činnosti má spoločný charakter a vlastná morálna sebarealizácia človeka je možná len v rámci ľudskej spoločnosti. V zmysle tradičného uvažovania môžeme povedať, že k duchovným výsledkom, prejavom ľudskej praktickej činnosti patria aj všetky morálne javy, ako sú morálne normy, morálne hodnoty, morálne princípy, morálne ideály atď., ktoré vyjadrujú určité potreby danej spoločnosti. Vychádzajúc z tejto základnej myšlienky, ktorá sa týka genézy

celého morálneho vedomia, môžeme konštatovať, že morálne vedomie je diferencované len natoľko, nakoľko je zviazané s rozličnými formami ľudskej, sociálnej činnosti. To znamená, že kým hovoríme o vzniku jednotlivých jeho prvkov, každý z nich sa viaže na praktickú činnosť človeka, aj keď nemusíme byť vždy evidencný. (Každá ľudská činnosť má okrem iných aspektov aj morálny aspekt; záleží len na tom, či jej morálnym hodnotením prísúdime modalitu morálnosti, alebo nie.) Celý geneticko-historický proces vytvárania morálneho vedomia, ako nám to dokazujú materiály etnografov, nebol jednoliaty ani jednorázový. Jednotlivé morálne fenomény, tak ako ich poznáme na dnešnom stupni civilizácie, nevznikli naraz, ale postupne, ako si to vyžadovali materiálne a duchovné potreby vyvíjajúcej sa ľudskej spoločnosti. Boli vždy výsledkom reflexie na isté potreby. Celý proces konštituovania morálneho vedomia nebol a nebude nikdy ukončený, tak ako nebude nikdy ukončená ľudská aktivita, vytváranie ľudských cieľov, zámerov, perspektív, na ktoré sa morálne vedomie bezprostredne viaže. Oba tieto prejavy patria k imanentne ľudským, bytostným prejavom a rozmerom človeka. Pritom marxistická etika ako jedna zo spoločenských disciplín dôsledne aplikuje základnú tézu historického materializmu o podmienenej celého spoločenského vedomia spoločenským bytím na vysvetlenie vzniku a charakteru samého morálneho vedomia. Je to spoločenské bytie, charakter výrobných vzťahov, ktoré určujú charakter a obsah morálneho vedomia, ako aj jeho jednotlivých elementov. Marxistická morálka teória zdôrazňuje, že to, čo výrazne ovplyvňuje a podmieňuje ustavičný proces vývinu, obsah, charakter morálneho vedomia, nie sú morálne faktory. Je to nepochybne triedny faktor, ktorý vznikom antagonisticko-triednej spoločnosti dáva celému morálnemu vedomiu ako súčasnosti duchovného života spoločnosti i jednotlivým jeho prvkom antagonisticko-triedny obsah, pričom sa mení štruktúrne i hierarchické usporiadanie jednotlivých jeho prvkov. Iste by bolo zaujímavé skúmať štruktúru morálneho vedomia a hierarchiu jeho jednotlivých prvkov z hľadiska konkrétnych historických typov spoločenských formácií: morálne vedomie otrokárskej, feudálnej či kapitalistickej spoločnosti. Triedny prístup k analýze morálneho vedomia, k analýze jeho štruktúry je jedným z rozhodujúcich, lebo práve pomocou neho vieme vysvetliť a zdôvodniť, prečo v určitej spoločenskej formácii platili určité morálne hodnoty a morálne normy, ale aj to, prečo isté morálne hodnoty so všeľudskou platnosťou, ktoré sa niesli celým vývinom ľudskej spoločnosti, dostávali v každej spoločenskej formácii iný obsah a iný význam.

Triedny prístup platí v plnej miere aj pre analýzu socialistického morálneho vedomia, ktoré je v socialistickej spoločnosti triedne (v zmysle proletárskej triednosti), ale nie je antagonisticky triedne. Jeho obsah a charakter je daný záujmami a cieľmi proletariátu. Marxistická etika považuje tento fakt za východiskový a najpodstatnejší. Súčasne je však nevyhnutné, aby teoreticky zdôvodnila, vysvetlila a hlbšie zachytila samu problematiku socialistického morálneho vedomia, a dokázala analyzovať aj tie momenty, ktoré nemajú vždy progresívny vplyv na jeho vývin a formovanie. Prvým nevyhnutným predpokladom pre uvažovanie o tomto duchovnom jave socialistickej spoločnosti

je určenie obsahu tohto pojmu, otázka, čo všetko tento pojem zahŕňa, ako aj otázka samej štruktúry morálneho vedomia.

Popredný sovietsky etik O. G. Drobnickij sa ako jeden z prvých zamýšľal nad týmto problémom. Aj keď vo svojej obsiahlej štúdii presne nedefinoval, čo je morálne vedomie, konštatoval, že „je to otázka celej štruktúry morálky”.² Snažil sa vymedziť jednotlivé prvky morálneho vedomia, medzi ktoré radí: morálnu potrebu, morálnu sankciu, morálnu slobodu, morálnu normu, morálnu vlastnosť, morálnu povinnosť, morálnu hodnotu, morálny ideál, morálny princíp, morálnu zodpovednosť, samohodnotenie, morálne svedomie, zmysel života a perspektívy človeka. Toto Drobnického obsahové vymedzenie morálneho vedomia v podstate zahŕňa a vyjadruje všetky morálne javy a situácie v spoločenskej realite. Autor videl veľmi blízky vzťah morálneho vedomia a morálky ako systému istých morálnych noriem, ako aj blízky vzťah etických kategórií štruktúry samého morálneho vedomia. Jeho obsahové vymedzenie nás núti hľadať v morálnom vedomí spoločnosti realizáciu systému morálnych hodnôt a noriem. Aj keď úplne súhlasíme s autorovým obsahovým vymedzením morálneho vedomia, domnievame sa, že treba *diferencovať* medzi morálnym vedomím spoločnosti, ktoré v sebe nesie aj nepožadované morálne hodnoty a normy, a morálkou ako všeobecne platným systémom požadovaných morálnych hodnôt a noriem aj napriek tomu, že sú to dve stránky toho istého javu. V morálnom konaní subjektu sa obyčajne realizujú obidve stránky morálneho vedomia — aj požadované morálne normy a hodnoty, ktoré vytvárajú systém všeobecne platnej morálky, ale aj to, čo do tohto systému už nepatrí alebo ešte nepatrí (zastarané, prežité morálne normy, alebo tie, ktoré sa ešte len rodia). Myslíme si, že táto diferenciácia medzi morálnym vedomím a samou morálkou, aj keď prvé obsahovo zahŕňa druhé, je nevyhnutná nielen z hľadiska metodologického a teoretického, z hľadiska dôkladnejšieho zachytenia obsahu a štruktúry tohto duchovného fenoménu, ale je nevyhnutná aj z praktického hľadiska, z hľadiska morálneho formovania a výchovy socialistického človeka. Otázka morálneho vedomia a jeho štruktúry nie je teda len otázkou štruktúry morálky. Aj keď ide o socialistickú spoločnosť, treba v jej morálnom vedomí vidieť nielen oficiálnu, ideologickú stránku, v ktorej sa realizujú len socialistické morálne normy, ale aj stránku psychickú, živelnú, ktorú nesie v sebe morálne vedomie spoločnosti. S totožnosťou obsahu a štruktúry morálneho vedomia s obsahom a štruktúrou socialistickej morálky by nebolo pravdivé a adekvátne skutočností za socializmu.

J. Popelová definuje morálne vedomie ako verejnú mienku v oblasti morálnych vzťahov. Hovorí: „Verejná mienka v oblasti morálnych vzťahov (lebo verejná mienka sa môže týkať aj mnohých iných vzťahov) nie je ničím iným, ako morálnym vedomím spoločnosti.”³ V podstate je toto vymedzenie morálneho vedomia pravdivé, avšak veľmi všeobecné. Ak by sme úplne súhlasili s Popelovej definíciou, museli by sme si najprv určiť niektoré ďalšie momenty, ako je vzťah morálky a verejnej mienky, podiel a intenzita pôsobenia morálnych

² DROBNICKIJ, O. G.: Morálne soznanije i jeho struktura. Voprosy filozofii, 1972, č. 2, s. 31.

³ POPELOVÁ, J.: Etika, Praha 1962, s. 409.

i nemorálnych faktorov vo verejnej mienke a podobné otázky. Domnievame sa, že verejná mienka v oblasti morálnych vzťahov tvorí len súčasť morálneho vedomia, pretože vyjadruje a postihuje len jeho hodnotovú stránku, vzťahujúcu sa na konkrétne konanie subjektu (odsúhlasenie alebo neodsúhlasenie), a myslíme si, že ju nemožno stotožniť s morálnym vedomím spoločnosti.

Definícia, ktorú nachádzame v etickom slovníku, konštatuje, že „morálne vedomie fixuje v sebe historicky sa meniace a vyvíjajúce sa morálne vzťahy... Tieto imperatívne hodnotové vzťahy ku skutočnosti a k činnosti človeka vytvárajú špecifiku morálneho vedomia”.⁴ Myslíme si, že táto definícia skutočne vyjadruje podstatu problému, že sú to ozaj morálne vzťahy so svojou na jednej strane objektívnou, na druhej strane subjektívnou a ideovou stránkou, ktoré vytvárajú morálne vedomie spoločnosti, pôsobiace zas späť na tieto vzťahy. Marxistická etika chápe morálne vzťahy ako vzťahy medzi ľuďmi navzájom, ktoré sa stávajú špecificky morálnymi v momente, keď na ne začneme vzťahovať morálnu normu, keď ich začneme hodnotiť z hľadiska tejto normy. V týchto morálnych vzťahoch sa koniec-koncov fixujú a realizujú, v závislosti od sociálnych, individuálnych a množstva iných faktorov, všeobecne platné, požadované, ale aj nepožadované morálne normy a hodnoty. Preto musíme znova zdôrazniť, že treba diferencovať medzi morálnym vedomím spoločnosti a samou morálkou. Morálkou rozumieme systém platných a požadovaných morálnych noriem a morálnych hodnôt prijatých danou spoločnosťou, ktoré sú geneticky výsledkom spoločenských a ekonomických zákonitostí danej spoločnosti a ktorých realizáciu táto spoločnosť požaduje vzhľadom na svoje ciele. Z tohto hľadiska je teda morálka to, čo „má byť”. Samo morálne vedomie je svojím obsahom širšie, pretože okrem morálky, teda všeobecne platného a požadovaného systému, obsahuje kladné i záporné morálne momenty, ktoré ešte alebo už do tohto systému nepatria. Morálne vedomie vyjadruje istý morálny stav spoločnosti, to, čo „je”. Ak by sme sa teda pokúsili širšie vymedziť obsah morálneho vedomia, mohli by sme povedať: *Morálne vedomie tvorí špecificky duchovnú stránku života spoločnosti, vyjadrujúcu fixovanie a realizáciu morálnych vzťahov, ktorá nesie v sebe okrem všeobecne platných a požadovaných i nepožadované morálne hodnoty a normy.* Takto chápané morálne vedomie postihuje nielen to, čo „je”, teda daný morálny stav spoločnosti, ale aj to, čo „má byť” ako ideálny morálny stav, o ktorý sa spoločnosť usiluje. Takéto chápanie morálneho vedomia nám dovoľuje nielen ustavične reflektovať dialektiku medzi tým, čo „je”, a tým čo „má byť”, ale má význam aj pre sám problém formovania morálneho vedomia.

Socialistická spoločnosť vytvára najoptimálnejšie podmienky pre realizáciu socialistickej morálky. Napriek tomu však marxistická etika ako teória zdôvodňujúca a vysvetľujúca realizáciu socialistických morálnych vzťahov v tejto spoločnosti nemôže zo svojho teoretického uvažovania vyeliminovať taký fakt, ako je poznanie, že socialistické morálne vedomie obsahuje aj živelné momenty, patriace do oblasti spoločenskej psychológie, ktoré mnohokrát pôsobia retardujúco na vývin socialistického morálneho vedomia. Domnievame sa, že pri analýze

⁴ Kratkij slovar po etike, Moskva 1965, s. 411.

tohto duchovného fenoménu, najmä problematiky jeho obsahu, často sa zabúda na tieto dve jeho stránky.

Po obsahovom vymedzení pojmu morálneho vedomia môžeme sa zaoberať o rázku jeho štruktúry. Z hľadiska filozofických prístupov môžeme v morálnom vedomí rozoznávať jeho jednotlivé stránky: morálne vedomie subjektívne a objektívne, individuálne a spoločenské. V poslednom čase sa často hovorí o všednom a teoretickom vedomí, ktoré iste nájdeme aj v oblasti morálneho vedomia, a pod. Každý morálny jav môžeme analyzovať z ktoréhokoľvek tohto aspektu. Napríklad z metodologického hľadiska v morálnom vzťahu nájdeme jeho objektívnu stránku (vlastný akt konania, správania), subjektívnu (prítomnosť morálnych vlastností subjektu), teoretickú (použitie určitej morálnej normy), individuálnu (správanie istého individua), spoločenskú (konanie z hľadiska určitej skupiny, kolektívu, ktorý má spoločný cieľ, záujem atď.). Vidíme teda, že v morálnom jave, ktorý sa v podstate praktizuje morálnym vzťahom, nachádzame každý z týchto spomínaných aspektov. Avšak nielen morálne vedomie ako celok, ale aj jeho jednotlivé elementy môžeme analyzovať z týchto spomínaných stránok. Morálny cieľ napr. môže byť individuálny, spoločenský, objektívny, teoretický alebo úzko praktický. Tieto jednotlivé aspekty morálneho vedomia netvorí ešte jeho štruktúru (ako sa mnohokrát v morálnych teóriách tvrdí), ale sú len metodologickými prístupmi, spôsobmi, ako analyzovať samo morálne vedomie.

Štruktúru morálneho vedomia tvoria jeho jednotlivé prvky, ktoré sú vo vzájomnej podmienenosti, logickej nadväznosti, dynamike a hierarchii. Jednotlivé prvky morálneho vedomia sú: *morálny cieľ, morálny princíp, morálna norma, morálna hodnota, morálne svedomie, morálna potreba, morálna sloboda, morálna povinnosť a zodpovednosť, morálna potreba, morálny životný štýl*. Vzájomná podmienenosť medzi nimi nie je v zmysle jednoduchšej interakcie, ale v zmysle dialektického vzťahu medzi nimi navzájom.

Keď máme hovoriť o štruktúre morálneho vedomia, musíme hľadať hlbšiu logickú súvislosť medzi jeho jednotlivými prvkami, hlbší dialektický vzťah medzi nimi. V socialistickom morálnom vedomí, ktoré nie je podmienené antagonistickými spoločenskými vzťahmi, a preto ani obsah jeho jednotlivých prvkov nie je triedne antagonistický, môžeme túto logickú nadväznosť vidieť veľmi zreteľne. Marxistická morálna teória, riešiaci problematiku morálky socialistickej spoločnosti, akcentujúc jej neantagonistický charakter, zdôrazňuje obsahovú nadväznosť medzi základnými prvkami morálneho vedomia: *socialistickým morálnym cieľom, socialistickou morálnou hodnotou a socialistickou morálnou normou*. Treba zdôrazniť, že okolo týchto troch základných stupňov sa konštituuje celé socialistické morálne vedomie, a to práve tak spoločenské, ako aj individuálne. Tieto tri prvky môžeme nazvať základnou osou štruktúry morálneho vedomia, od ktorej a v závislosti na ktorej sa odvodzujú a existujú ostatné jeho prvky. Socialistický morálny cieľ je dialektickou súčasťou základného spoločenského cieľa socializmu, spočívajúceho vo vybudovaní socialistickej a komunistickej spoločnosti, a tým aj vo vytvorení maximálnych podmienok pre úplný ľudský, humanistický, teda aj morálny a spoločenský roz-

voj človeka. Táto veľká humanistická myšlienka, stojaca pred socialistickou spoločnosťou, tvorí fundamentálny obsah všetkých socialistických morálnych hodnôt, z ktorých každá sa stáva čiastkovým morálnym cieľom. Súhrnom socialistických morálnych hodnôt vytvára tak morálny profil socialistického človeka. Morálne hodnoty, preberajúc imperatívnu formu v podobe socialistických morálnych noriem, plnia v živote socialistickej spoločnosti nielen imperatívno-regulatívnu, teda spoločensko-praktickú úlohu, ale predovšetkým úlohu hodnotiacu konanie a správanie jednotlivca, skupiny, kolektívu vzhľadom na základný spoločenský a morálny cieľ socialistickej spoločnosti. — Morálny cieľ, morálnu hodnotu, morálnu normu — môžeme nazvať primárnymi, pretože od nich sa odvodzujú ostatné prvky socialistického morálneho vedomia.

Keď si uvedomíme vzájomnú podmienenosť a logický vzťah medzi spomínanými tromi elementmi morálneho vedomia a ich neantagonistický, socialistický obsah, vidíme, že morálne vedomie má svoju vlastnú imantnú štruktúru, v ktorej každý prvok je v dialektickom vzťahu k ďalšiemu prvku. Nadväznosť ostatných prvkov morálneho vedomia nám vystupuje asi takto: morálna norma formuje morálne vlastnosti individua, ktoré sa chápu ako základné črty charakteru. Pojem morálnej vlastnosti individua organicky zahrnuje moment morálnej povinnosti, morálnej zodpovednosti a s nimi veľmi úzko spätý moment morálneho svedomia. Ak subjekt realizuje vo svojom správaní socialistické morálne normy, správa sa vlastne na základe istého morálneho princípu. Tento princíp predstavuje v podstate široko sformulované normatívne požiadavky, ktoré takto dostávajú určitý zmysel (prečo subjekt volí práve túto normu pre svoje konanie), a súčasne subjekt má predstavu o istom morálnom ideáli. Podľa O. G. Drobnického ideál „vnáša do morálneho vedomia myšlienku nekonečnosti v zmysle nezakončeného vývinu človeka z hľadiska morálky”.⁵ Práve tento ideál, ako zdôrazňuje citovaný autor, vyostruje protirečenie medzi tým, čo „je”, a tým, čo „má byť”. Vidíme teda, že každý prvok morálneho vedomia je logicky spätý s ďalšími prvkami a celá štruktúra morálneho vedomia vytvára vzájomne sa podmieňujúce vzťahy medzi morálnymi prvkami.

Záverom musíme ešte poznamenať, že uvedomenie si oboch veľmi stručne naznačených problémov, tak obsahu, ako aj štruktúry morálneho vedomia, má praktický význam. Týka sa to predovšetkým výchovných a osvetových pracovníkov, ktorí pri prístupe k formovaniu socialistického morálneho vedomia by mali poznať teoretickú stránku problému a rešpektovať spomínané otázky: že totiž v morálnom konaní socialistického človeka sa nerealizujú normy všeobecne platnej a požadovanej socialistickej morálky, ale mnohokrát i také normy, ktoré nepatria do všeobecne platného systému socialistickej morálky. Preto je nevyhnutné, aby sa marxistická etika pýtala na vlastný obsah socialistického morálneho vedomia a aby sama morálna výchova ako pedagogická disciplína vyvodila z tohto poznatku praktické dôsledky pre svoju výchovnú

⁵ DROBNICKIJ, O. G.: Morálne soznanije i jeho struktura. Voprosy filozofii, 1972, č. 2, s. 41.

a pedagogickú činnosť. Druhým nemenej dôležitým momentom pre všetkých, ktorí sa zúčastňujú na formovaní socialistického morálneho vedomia, musí byť poznatok, že jednotlivé morálne prvky, ako vlastnosti, ideály, normy, hodnoty, tvoria vzájomné podmienený celok. Preto výchova k morálnosti sa nesmie uskuočňovať len jednostranným imperatívnym spôsobom, ale má byť orientovaná tak, aby individuum poznalo, prečo je isté jeho konanie nevyhnutné a iné nie, prečo si má vybrať tú alebo inú morálnu normu.

ЗАМЕТКИ К СОДЕРЖАНИЮ И СТРУКТУРЕ МОРАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Барбора Главова

Вопрос о моральном сознании, являющийся предметом нашего анализа, чрезвычайно сложен. Трудность теоретического постижения этого духовного феномена дана не только его характером, обусловленным изменениями, вытекающими из постоянной динамики социальных процессов, но в значительной степени и невыясненностью определения его содержания, сущности и структуры. Определение содержания и структуры морального сознания имеет принципиальное методологическое значение, поэтому в настоящей статье мы ограничимся несколькими замечаниями по поводу этих двух проблем.

Что касается определения содержания морального сознания, то мы считаем, что необходимо дифференцировать между моральным сознанием и моралью. Под моралью мы подразумеваем систему действующих и требуемых моральных ценностей и норм, которые генетически являются результатом экономических и социальных закономерностей общества и принимаются данным обществом под углом зрения определенных целей. Кроме этих действующих и требуемых моральных ценностей и норм, моральное сознание включает в себя и такие ценности и нормы, которые либо уже, либо еще не относятся к данной системе (пережиточные, устаревшие или возникающие). Поэтому моральное сознание в более широком смысле слова мы рассматриваем как специфически духовную сторону жизни общества, выражающую реализацию моральных отношений, которая включает в себя, кроме требуемых, также нетребуемые моральные ценности и нормы.

Структуру морального сознания составляют отдельные элементы, к которым относятся: моральная цель, моральный принцип, моральная норма, моральная ценность, моральная совесть, моральная свобода, моральная обязанность и ответственность, моральная потребность, моральный образ жизни. Взаимообусловленность между ними выступает не в смысле простого взаимодействия, но в смысле диалектического отношения. Из этих элементов морального сознания выделяются три: моральная цель — моральная ценность — моральная норма, образующие основную структурную ось, вокруг которой конструируется все моральное сознание общества и индивида.

B. Hlavová

The question of moral consciousness, which is the object of our analysis, is an immensely complicated one. The difficulty of a theoretical comprehension of this spiritual phenomenon is caused not only by its character conditioned by changes. But with regard to the incessant dynamics of social processes it is considerably aggravated also by the obscurity of the delimitations of contents, of determination of its substance and structure. The delimitation of the contents and structure of moral consciousness has a principal methodological importance and therefore we aim our attention at a few notes on these two problems.

As for the delimitation of the contents of moral consciousness we suppose that it is necessary to differentiate the moral consciousness and the morale. Under the morale we understand the system of universally valid and required moral values and social regularities which the society has accepted with regard to certain aims. Moral consciousness contains besides these universally valid and required moral values also such values and standards that do not yet or no longer belong to this system (outlived, obsolete or those that are just originating). That is why moral consciousness in the broader sense is understood as a specifically spiritual aspect of the life of society expressing the realization of moral relations that contains in itself besides the required moral values and standards also the non-required ones.

The structure of moral consciousness is formed by individual elements as: moral aim, moral principle, moral standard, moral value, moral conscience, moral freedom, moral duty and responsibility, moral need, moral style of life. The mutual contingency among them is not in the sense of dialectical relation. From among these elements of moral consciousness three are separated: moral aim — moral value — moral standard, which form the basic structural axis around which the whole moral consciousness of the society and of the individual is constituted.